

Sławomir Zatwardnicki

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Polska
zatwardnicki@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7597-6604

Teologia natchnienia z perspektywy postania Syna i Ducha Świętego¹

The Theology of Inspiration from the Perspective
of the Missions of the Son and the Holy Spirit

ABSTRACT: This article presents selected aspects of the theology of inspiration and the theology of revelation developed from the perspective of dogmatic theology. As a key for reflection the inseparable missions of the Son and the Holy Spirit were taken. It was considered that inspiration and revelation should be distinguished, but not separated. Account was also taken of the interrelations of the mysteries of faith (*nexus mysteriorum*). To the fore came the inspiration of the New Testament authors resulting from the crucial salvific and revelatory events associated with the Incarnation, Pascha and Pentecost. The relationship of the hagiographers to the Church, for which the People of God of the Old Covenant was a type, was also considered. The text first presents the Christology of the Word and the pneumatology of the Word derived from the incarnational analogy. Subsequently, the relationship of the Apostles to the hagiographers (called “apostolic men” in *Dei verbum*) and their participation in the missions of the Son and the Holy Spirit are addressed. The final part shows the importance of the Eucharist, in which the self-communication of the Triune God continues, for the theology of inspiration.

KEY WORDS: biblical inspiration, theology of inspiration, divine revelation, theology of revelation, the missions of the Son, the missions of the Holy Spirit, Christology

---

¹ Niniejszy artykuł stanowi poszerzoną wersję wykładu wygłoszonego w czasie kolokwium habilitacyjnego autora (9.II.2022 r.). Siłą rzeczy zawiera on treści prezentowanego osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego – tj. monografii: S. Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O’Collinsa i Josepha Ratzingera*, Lublin 2022. Zużytkowane refleksje zostały raz jeszcze przemyślane, rozwinięte i usystematyzowane w nowy sposób, niektóre fragmenty zdecydowano się przywołać *verbatim*.

of the word of God, pneumatology of the word of God, hagiographer, apostolic men, apostles, theology of the Eucharist, incarnational analogy

ABSTRAKT: W artykule zaprezentowano wybrane aspekty teologii natchnienia i teologii objawienia opracowane z perspektywy teologii dogmatycznej. Za klucz prowadzonej refleksji przyjęto nierozdzielne misje Syna i Ducha Świętego. Wzięto pod uwagę, że natchnienie i objawienie winny być rozróżnione, ale nie rozdzielone. Wykorzystano wzajemne powiązania tajemnic wiary między sobą (*nexus mysteriorum*). Na pierwszy plan wysunięto natchnienie autorów Nowego Testamentu będące rezultatem kulminacyjnych wydarzeń zbawczych i objawieniowych związanych ze Wcieleniem, Paschą i Zesłaniem Ducha Świętego. Uwzględniono również związek hagiografów z Kościołem, dla którego Lud Boży Starego Przymierza był typem. Najpierw została zaprezentowana chrystologia słowa i pneumatologia słowa wyprowadzona z analogii inkarnacyjnej. Kolejno podjęto kwestie więzi Apostołów z hagiografami (nazywanych w *Dei verbum* „mężami apostołskimi”) i ich partycypacji w posłaniach Syna i Ducha Świętego. W ostatniej części ukazano znaczenie Eucharystii, w której kontynuowana jest samo-komunikacja Trójjedynego Boga, dla teologii natchnienia.

SŁOWA KLUCZOWE: natchnienie biblijne, teologia natchnienia, objawienie Boże, teologia objawienia, posłanie Syna, posłanie Ducha Świętego, chrystologia słowa Bożego, pneumatologia słowa Bożego, hagiograf, mężowie apostołscy, Apostołowie, teologia Eucharystii, analogia inkarnacyjna

Wstęp

Ponieważ katolickiego teologa nie obliuguje aksjomat *sola Scriptura*, swoich badań nad doktryną natchnienia nie musi wywodzić z samej tylko Biblii. W niniejszym artykule wychodzę z założenia, że teologia dogmatyczna, dla której studium ksiąg natchnionych jest duszą, wtórnie może powiedzieć coś również o natchnieniu biblijnym. Będę poruszał się w ramach *nexus mysteriorum* ze względu na to, że dla teologicznego pojmowania ważne jest uwzględnienie powiązania tajemnic wiary między sobą².

Refleksję warto prowadzić z perspektywy kulminacyjnych wydarzeń zbawczych i zarazem objawieniowych, uwzględniając również związek pomiędzy natchnieniem a uprzednim względem niego objawieniem. Dlatego uwaga winna być skoncentrowana przede wszystkim na natchnieniu autorów Nowego Testamentu będącym rezultatem zbawczego samoobjawienia się Boga we Wcieleniu, Passze i Zesłaniu Ducha Świętego. Dodatkowo trzeba uwzględnić

² Jest to zgodne ze wskazówką zapisaną w Konstytucji dogmatycznej o wierze katolickiej *Dei Filius* z 1870 r. – por. H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (dalej: DH) 3016.

związek hagiografów z Kościołem, dla którego Lud Boży Starego Przymierza był jedynie typem³.

Przyjęty *modus operandi* jest zgodny z kościelną *regula fidei*, do której warto się odwołać, by zawęzić zakres dalszych wywodów. Mimo że treść reguły wiary jest zgodna z treścią samego Pisma Świętego, to jednak *kanon tes pisteos* jest tym, czego samo Pismo nie mogłoby stworzyć⁴. U źródła tak reguły wiary, jak i Pisma stoi wiara Kościoła, uprzednia względem ustnego czy spisane kanonu. Wiara to została wyartykułowana między innymi przez św. Ireneusza z Lyonu (zm. 202) w *Adversus Haereses*⁵:

Kościół bowiem rozsiany po całym świecie, aż po krańce kręgu ziemi, przyjął od Apostołów i ich uczniów tę wiarę [et ab apostolis, et discipulis eorum accepit eam fidem], która jest w jednym Bogu, Ojcu, Władcy wszechrzeczy [quae est in unum Deum, Patrem omnipotentem], „który stworzył niebo i ziemię, i morze wraz ze wszystkim, co się w nich znajduje”; i w jednym Jezusie Chrystusie, Synu Bożym, wcielonym dla naszego zbawienia [et in unum Christum Iesum filium Dei, incarnatum pro nostra salute]; i w Duchu Świętym, który przez Proroków objawił Bożą ekonomię [et in Spiritum sanctum, qui per prophetas praedicavit dispositiones Dei] oraz przyjście i zrodzenie z Dziewicy, mękę i powstanie z martwych, a także wstąpienie do nieba umiowanego Jezusa Chrystusa, Pana naszego i Jego zstąpienie z nieba w chwale Ojca, aby wszystko na nowo zgromadzić w jedno⁶.

Najważniejszymi w treści i nieodłącznej od niej strukturze *regulae fidei* jawią się:

³ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (dalej: LG), nr 9. Por. także: K. Rahner, *Nowe ujęcie natchnienia biblijnego*, tłum. A. Morawska, [w:] *Biblia dzisiaj*, J. Kudasiewicz (red.), Kraków 1969, s. 192: „Chcę mówić przy tym bezpośrednio o natchnieniu Nowego Testamentu, przez co jednak samo pojęcie, odnoszące się do obu Testamentów, nie poniesie żadnego uszczerbku. Stary Testament bowiem musi być oceniany jako prehistoria Jezusa Chrystusa i tylko w tej perspektywie jest on dla chrześcijanina dostępny i znaczący”.

⁴ Robert Sokolowski zwrócił uwagę, że kościelne wyznanie wiary jako podsumowanie i usystematyzowanie przesłania pism natchnionych jest czymś więcej niż prostym powtarzaniem czy cytowaniem Pisma, a zatem Credo powstało w wyniku działania, którego samo Pismo nie mogłoby dokonać – por. R. Sokolowski, *God's Word and Human Speech*, „Nova et Vetera” English Edition 11/1 (2013), s. 194–195.

⁵ Grecki oryginał tego napisanego ok. 180 roku dzieła Ireneusza z Lyonu nie zachował się, najstarsze tłum. łacińskie, jakim dysponujemy, pochodzi z V wieku.

⁶ Por. Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses*, I,10.1, pol. tłum. za: Ireneusz z Lyonu, *Adversus Haereses*, tłum. J. Brylowski, Pelplin 2018, s. 39. Wewnętrzne cytaty: Wj 20,11 i Flp 2,10–11.

- trynitarne (trójczłonowe) wyznanie wiary wynikające z decydującego dla ekonomii zbawienia i objawienia posłania Syna i Ducha Świętego;
- związek kulminacyjnych dla ekonomii Bożej wydarzeń z prorockimi zapowiedziami Pisma, a zatem również więź Starego Testamentu z Nowym Testamentem jako świadectwem Nowego Przymierza wypełniającego pisma starotestamentalne;
- przekonanie, że wiara Kościoła pochodzi od Apostołów, a przez nich sięga samego Chrystusa.

Na tej podstawie wybrane aspekty teologii objawienia i teologii natchnienia chciałbym przedstawić właśnie w kluczu nierozdzielnych misji Syna i Ducha Świętego⁷ będących, powtórzę za św. Ireneuszem, dwoma rękami Ojca⁸. Artykuł tym samym stanowi głos w dyskusji dotyczącej wymiarów chrystologicznych i pneumatologicznych natchnienia⁹. Ograniczę się do trzech zagadnień omówionych w kolejnych paragrafach:

W pierwszym odwołam się do analogii inkarnacyjnej, na podstawie której będę mówił o chrystologii i pneumatologii słowa.

W drugim podejmę kwestie więzi Apostołów z „mężami apostołskimi” (tak hagiografów nazywa się w DV) i ich partycypację w posłaniach Syna i Ducha Świętego.

⁷ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2009 (dalej: KKK), nr 689: „Gdy Ojciec posyła swoje Słowo, posyła zawsze swojego Ducha: jest to wspólne posłanie, w którym Syn i Duch Święty są odrębni, ale nierozdzielni”. Por. także: Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Iesus” (O jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła)*, Kraków [b.r.], nr 12; L.F. Ladaria, *Słowo wcielone i Duch Święty w dziele zbawienia*, [w:] Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Iesus”. Tekst i komentarze*, tłum. J. Królikowski, Poznań 2006, s. 74; J. Nastalek, *Słowo i tchnienie. Konieczność duchowości inkarnacyjnej*, [w:] *Współczesne oblicza duchowości. Nova et vetera*, B. Ferdek, P. Beyga (red.), Wrocław 2020, s. 126: „Słowo i Tchnienie pozostające w nierozzerwalnej relacji na poziomie wewnątrztrynitarzym, realizują odrębne, a jednocześnie wspólne posłanie na poziomie historiozbawczym”. Same Pisma świadczą o związku Słowa i Ducha – por. Y. Congar, *Słowo i tchnienie*, tłum. M. Jagielski, Kraków 2018, s. 33–40.

⁸ Por. Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses*, IV, praef. 4; V,5.1; V,28.4; L.F. Ladaria, *Słowo wcielone...*, dz. cyt., s. 71, 73.

⁹ Wykorzystana literatura pośrednio wskazuje na status badań prowadzonych w tym kluczu. Por. zwłaszcza: S. Szymik, *Słowo i Duch Chrystusa. Charyzmat natchnienia biblijnego odczytany w kluczu chrystologicznym*, [w:] *Scripturae sacrae propagator. Księga wydana z okazji 80. rocznicy urodzin ks. profesora Janusza M. Czernieckiego*, K. Ziaja (red.), Opole 2015, s. 215–230. Autor kończy swój tekst wskazaniem na potrzebę teologicznego opracowania modelu natchnienia z uwzględnieniem jego chrystologicznego wymiaru (s. 228; z kolei we wstępie mowa o chrystologicznym fundamentie – s. 215), przy czym, jak wykazuje to w tekście, związek natchnienia z Chrystusem obejmuje również działanie Chrystusa w Duchu Świętym w Kościele, w którym powstały pisma nowotestamentowe (s. 225–228).

W ostatniej części ukazę znaczenie Eucharystii, w której kontynuowana jest samo-komunikacja Trójjedynego Boga, dla teologii natchnienia.

Chrystologia i pneumatologia słowa natchnionego

W dokumentach Magisterium znajdują się liczne odwołania do analogii między Słowem Ojca stającym się człowiekiem (Wcielenie) a słowami Bożymi, które stają się ludzką mową (DV 13) czy księgą (VD 18)¹⁰. Papież Benedykt XVI podkreślił, że za sprawą tego samego Ducha św. Słowo staje się ciałem w łonie NMP, a Pismo rodzi się z łona Kościoła (VD 19).

Telford Work wprowadza rozróżnienie: jeśli o wyjątkowości Wcielenia świadczy unia hipostatyczna, to analogia inkarnacyjna kieruje uwagę ku unii niehipostatycznej. Zakłada się tutaj jednak jakiś rodzaj werbalnej analogii do unii hipostatycznej¹¹. Moim zdaniem można powiedzieć nawet więcej: Pismo Święte w jakiś sposób subsystuje w Osobie Logosu. Dlaczego? Bo ludzka natura Chrystusa nie istnieje *anhypostatikos* (ahipostatycznie, tj. bezosobowo), lecz ze względu na to, że w Chrystusie nie ma ludzkiej osoby, od samego poczęcia jest *enhypostatikos*, tj. subsystuje w Osobie Słowa (mówi się o enhipostazji lub in-subsystencji)¹². Ludzka natura Chrystusa przejawia się w Jego ludzkiej woli, a zatem również w słowach Wcielonego.

¹⁰ Por. P.T. Gadenz, *Magisterial Teaching on the Inspiration and Truth of Scripture: Precedents and Prospects*, „Letter & Spirit” 6 (2010), s. 88–89; W. Linke, *Logos Wcielony i słowo przepowiadane. Teologia Słowa Bożego i praktyka przepowiadania Słowa Bożego w Verbum Domini*, *Lumen fidei i Evangelii gaudium*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 28/1 (2015), s. 114–115. Por. także Benedykt XVI, Adhortacja *Verbum Domini* (dalej: VD) 16: „Słowo Boże przychodzi do nas w ciele Chrystusa, w ciele eucharystycznym oraz w Pismach dzięki działaniu Ducha”.

¹¹ Por. T. Work, *Living and Active: Scripture in the Economy of Salvation*, Grand Rapids 2002, s. 81–82, 95. Paweł Leks więz hagiografa z Osobą Słowa postrzega z perspektywy analogii inkarnacyjnej – por. P. Leks, „Słowo Twoje jest prawdą...”. *Charyzmat natchnienia biblijnego*, Katowice 1997, s. 140, 145, 147.

¹² Por. C.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 1: *Traktaty I–VI*, Lublin 2012, s. 800; G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015, s. 373–374, szczególnie s. 373 – streszczenie poglądów Jana Gramatyka: „ludzka natura Chrystusa ani logicznie, ani rzeczowo nie istniała odrębnie przed zjednoczeniem z naturą Bożą. Tylko w ten sposób istnieje w osobie Logosu. Abstrakcyjnie ujmowana sama w sobie ludzka natura jest ahipostatyczna i w swej konkretnej rzeczywistości, jako integralna i mająca swe własne działanie, istnieje tylko dzięki woli Logosu jej przyjęcia. Logos przyjmuje ją za swoją i obdarza subsystencją we własnej osobie jako konkretną rzeczywistość ludzką, zjednoczoną z naturą Bożą”. Jan z Damazku zostawił dobre objaśnienie tezy o enhipostazji w *De fide orthodoxa*. Można

Staje się to widoczne, gdy uwzględnimy zamiast chalcedońskiej chrystologii ontologicznej (płaszczyzna bytu) jej „tłumaczenie” na chrystologię funkcjonalną (na płaszczyznę działania), jakiego dokonano na III Soborze Konstantynopoli-tańskim (680–681)¹³. Zdaniem MKT soborowy wykład wiary ukazuje „relację ludzkiej wolnej woli z hipostazą Słowa”¹⁴. Unię woli Boskiej i ludzkiej opisano tymi samymi przysłówkami, jakich wcześniej użyto w definicji wiary Soboru z 451 roku – gr. *asynchytos, atreptos, achoristos, adiairetos*¹⁵:

Zgodnie z nauczaniem świętych Ojców przepowiadamy w Nim [to znaczy w Chrystusie], dwa odnoszące się do natur chcenia, inaczej dwie wole, oraz dwa odnoszące się do natur działania: bez podzielenia, bez zmiany, bez podziału i bez zmieszania. Te dwie wynikające z natur wole w żadnym przypadku nie są sobie przeciwne, jak twierdzili bezbożni heretycy, lecz Jego wola ludzka, nie sprzeciwiając się ani nie walcząc, idzie za, a raczej jest postuszna Jego Bożej i wszechmocnej woli. [...] Dwa działania – odnoszące się do natur, to znaczy działanie Boskie i działanie ludzkie – bez podzielenia, bez zmiany, bez podziału i bez zmieszania, wielbimy w tym samym Panu naszym Jezusie Chrystusie, naszym prawdziwym Bogu¹⁶.

Żydz, jak relacjonuje Jan Ewangelista, pytali: „Czyż to nie jest Jezus, syn Józefa, którego ojca i matkę my znamy? Jakżeż może On teraz mówić: «Z nieba zstąpiłem»” (J 6,42). Okazuje się, że „Syn Józefa” swoimi ludzkimi ustami wypowiedział słowa, które należy przypisać Synowi Bożemu. Mówi nie jakiś człowiek Jezus, ale Syn, który stając się człowiekiem, przyjął ludzką

---

tam przeczytać m.in.: „Bo ciało Boga-Słowa nie otrzymało bytu samoistnego poza Słowem, ani nie stało się oddzielną hipostazą obok hipostazy Słowa, lecz otrzymując byt w Jego hipostazie, zostało raczej przyjęte do hipostazy (*enhypostatos*), a nie samo stało się osobną hipostazą. Stąd to ani nie jest ono pozbawione hipostazy, ani też nie wprowadza do Trójcy hipostazy obcej” – Joannes Damascenus, *De fide orthodoxa* III, 9 (cyt. za: Jan Damascęński, *Wykład wiary prawdziwej*, tłum. B. Wojkowski, Warszawa 1969, s. 149).

¹³ Por. C. Schönborn, *Bóg zstał Syna Swego. Chrystologia*, współpr. M. Konrad, H.P. Weber, tłum. L. Balter, Poznań 2002, s. 214.

¹⁴ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Wybrane zagadnienia z chrystologii* (dalej: WZC), II, 7.

¹⁵ Por. Sobór Konstantynopoliński III, *Wykład wiary*, [w:] *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325–787)*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007 (dalej: DSP), s. 318–321.

¹⁶ DSP, s. 319, 321. Warto zwrócić uwagę na to, że ojcowie soboru wielbią dwa działania, Boskie i ludzkie, z czego można wyprowadzić cześć dla Słowa Bożego i słowa ludzkiego, gdyż również one pozostają „bez podzielenia, bez zmiany, bez podziału i bez zmieszania”.

naturę i odnoszącą się do niej wolę ludzką (Benedykt XVI)¹⁷. Ojcowie Soboru z VII wieku słusznie twierdzą, że wola wynikająca z natury cielesnej jest własną wolą Boga-Słowa¹⁸. To samo trzeba powiedzieć o słowach Jezusa – są one własnymi słowami Boga-Syna, w których wyraża się Jego własna ludzka natura. Tylko dlatego, że słowa człowieka Jezusa są jednocześnie słowami Syna, mogą być „duchem i życiem” (por. J 6,63).

W Janowej Ewangelii znajdujemy stwierdzenia Jezusa wskazujące, że Jego słowa są zarazem odpowiedzią na to, co usłyszał od Ojca, np.: „A nauka, którą słyszycie, nie jest moja, ale Tego, który Mnie posłał, Ojca” (J 14,24). Wcielony, który wypowiada się w ludzkiej mowie, najpierw to słowo musiał usłyszeć od Ojca (uznanie, że Syn mówił to, co już jako Bóg wiedział, równałoby się jakiejś formie doketyzmu). Jeśli ojcowie soboru w Konstantynopolu wskazywali na posłuszeństwo ludzkiej woli – woli Boskiej, to do tego należałoby dodać, że ta Boska wola jest wolą Boga-Syna. Wcielony Syn prawdziwie poznaje Ojca, dlatego może przekazywać słowo Boże usłyszane od Niego. Słowa Chrystusa pozostają na służbie synowskiej relacji z Ojcem, która, ze względu na potrzebę naszego zbawienia (wyzwolenie woli), przejawia się posłuszeństwem (po-słuchem) Ojcu¹⁹.

„Przebóstwione” – bo złączone z Osobą Słowa – słowa Chrystusa pozostają słowami ludzkimi, podobnie jak Boska natura nie zmienia ludzkiej natury, lecz prowadzi ją do doskonałości²⁰. Słowo Ojca, przyjąwszy całą egzystencję człowieka, czyni to w taki sposób, że staje się „ona integralną częścią Jego osobowej relacji do Ojca, w niej uczestniczy, w niej i przez nią jest rzeczywistością”²¹. Jeśli jest możliwe, że Słowo wypowiada się w słowach właściwych dla *diastema* (termin używany przez Grzegorza z Nyssy na oznaczenie przerwy/interwału między Stwórcą a stworzeniem²²), jest również możliwe, że także słowa innych ludzi będą mogły wpisać się w tę samą misję jednoczenia z Bogiem. Wcielony otwiera

¹⁷ Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, tłum. M. Górecka, W. Szymona, seria: *Opera omnia* 6/1, Lublin 2015, s. 494 (fragment dot. modlitwy w Getsemani).

¹⁸ Por. DSP, s. 319.

¹⁹ Słowo Wcielone przekazuje słowo Boże na drodze słuchania i wypełniania słowa Ojca – por. J 8,55; J 17,8; VD 12.

²⁰ Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu...*, dz. cyt., s. 493; Benedykt XVI, Audycja generalna „*Tak*” *powiedziane Bogu szczytem wolności* (1.02.2012), „*L'Osservatore Romano*” wyd. pol. 4 (2012), s. 45.

²¹ G.L. Müller, *Chrystologia – nauka o Jezusie Chrystusie*, tłum. W. Szymona, Kraków 1998, s. 289.

²² Por. S. Douglass, *Theology of the Gap: Cappadocian Language Theory and the Trinitarian Controversy*, Berlin–New York 2005; R.J. Woźniak, *Praca nad dogmatem. Wybrane aspekty odnowy teologii dogmatycznej*, Kraków 2022, s. 50.

ludziom zjednoczonym z Nim drogę do usłyszenia słowa Boga i wypowiedzenia go. Dotyczy to oczywiście również – czy przede wszystkim – hagiografów.

Powstaje oczywiście pytanie o to, w jaki sposób nie tylko *ipsissima verba Jesu*, ale również pozostałe ludzkie słowa Pisma mogą służyć wypowiedzeniu słowa Bożego²³. Jeśli nie mamy popełnić błędu Nestoriusza „myślącego na sposób żydowski”²⁴ (określenie ojców soboru w Konstantynopolu), należy przyjąć, iż chalcedońskie „bez mieszania i bez rozdzielania” rozciąga się na całą Biblię i każdą jej część²⁵, ale zarazem dopowiedzieć, że nie w ten sam sposób (i zapewne nie w tym samym stopniu) każdy tekst natchniony może być słowem Słowa. Wydaje się, że pojęcie „wypełnienia” się Pism stanowić może dobry punkt wyjścia do dalszych badań. Stary Testament świadczy o Chrystusie o tyle, o ile zostaje przez Wcielonego, a następnie przez poddanych Duchowi Świętemu Apostołów – czyli w istocie przez działającego w nich wywyższonego Pana – właściwie odczytany²⁶.

Wydarzenie Wcielenia, rozpatrywane w całej jego rozciągłości, a zatem aż po uwielbienie Zmartwychwstałego i zesłanie Ducha Świętego, pozwala mówić o transcendencji Jezusa. Teraz nie tylko Bóg, ale i Logos jako uwielbiony człowiek transcenduje wszystkich ludzi i historię, a Jego Słowo przekracza wszystkie ludzkie słowa²⁷. Dlatego słowa Chrystusa mogą zachowywać transcendencję nad całym Pismem Świętym, w którym i przez które uwielbiony Pan może się wypowiadać. Słowa natchnionych pisarzy są słowem Boga poprzez związek z Osobą Chrystusa. Dlatego słowo Boże jest zarazem immanentne, jak i transcendentne wobec Pisma Świętego²⁸. Kluczowe jawi się zesłanie Ducha Świętego, które zarazem „bez rozdzielania”, jak i przede wszystkim „bez mieszania”

²³ A na pewno mogą to czynić, skoro Ewangelie, w których jedynie część słów Chrystusa należy do *ipsissima verba*, dają dostęp do *vera et sincera de Jesu* – por. Papieska Komisja Biblijna, Instrukcja w sprawie historyczności Ewangelii *Sancta Mater Ecclesia*.

²⁴ DSP, s. 311.

²⁵ Por. H. Witczyk, *Natchnienie, prawda, zbawienie*, Poznań 2020, s. 19: „Według wiary katolickiej i apostoelskiej całe Pismo święte i wszystkie jego księgi bez wyjątku są jednocześnie dziełem Boga i człowieka. Mają bosko-ludzki charakter”.

²⁶ Jezus nie odnosi się do poszczególnych wersów, lecz do całego Starego Testamentu jako mówiącego o Nim – por. P. Enns, *Inspiration and Incarnation: Evangelicals and the Problem of the Old Testament*, Grand Rapids 2015, s. 110, 122–124, 144, 160, 167–168.

²⁷ Por. WZC II, 5.

²⁸ Por. L. Scheffczyk, *Sacred Scripture: God's Word and the Church's Word*, „Communio” English Edition 1 (2001), s. 37. Por. także: S. Hahn, *Przymierze i komunია. Teologia biblijna papieża Benedykta XVI*, tłum. D. Krupińska, Kraków 2021, s. 141: „Ludzkie słowo Pisma Świętego kryje w sobie otwartość na to, co wykracza poza nie, na transcendentne Słowo Boże, które udziela mu natchnienia”.

między słowem ludzkim a słowem Boga pozwala Chrystusowi wypowiedzieć Boże słowo, a ludziom je usłyszeć²⁹.

Z analogii inkarnacyjnej możemy wyprowadzić również to, co Work nazywa „pneumatologiczno-chrystologiczną ontologią Pisma” (zamiast redukcyjnej „chrystologicznej ontologii Pisma”). Już przed chrztem w Jordanie nie kto inny jak Syn wypowiadał się w ludzkim słowie – tę zdolność otrzymał razem z człowieczeństwem powołanym do istnienia przez Ducha działającego mocą stwórczą³⁰. Mimo że słowa Chrystusa były słowami Bożymi, pozostawały jednak w „unizeniu”. Dopiero po zstąpieniu Ducha Świętego słowa mesjańskiego posłańca okazały się pełnym mocy i skutecznym słowem Boga. Przenosząc to spostrzeżenie na teologię natchnienia: dzięki darowi Ducha Świętego słowo Boże zostało „wcielone” w ludzką mowę, a temu „unizjonemu” słowu Bożemu Duch Święty udziela z kolei swojej mocy. Powstałe pod natchnieniem Pismo posiada charakter quasi-sakramentalny – już jest słowem Boga w ludzkim słowie, a kenotyczności zawsze towarzyszy wywyższające namaszczenie Duchem Świętym (a nie jedynie w cudownym wydarzeniu oświecenia, gdy słowo jest głoszone – wbrew stanowisku Karla Bartha)³¹.

Jeśli Pismo partycypuje w słabości unizienia Chrystusa oraz w mocy Ducha Świętego (Work pisze o bibliologii „ukrzyżowanej chwały”³²), to moim zdaniem jest to możliwe właśnie przez odniesienie do Osoby Chrystusa, który w tym Piśmie wypowiada się teraz jako Pan będący Duchem [por. 2 Kor 3,17: „Pan zaś

²⁹ Biorąc pod uwagę, że w unizieniu podmiotem działającym jest Chrystus, a w wywyższeniu staje się On podmiotem działania Bożego (por. Flp 2,9–11; J. Flis, *List do Filipian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2011, s. 236), wolno uznać, że za wywyższeniem słowa Bożego stoi sam Bóg.

³⁰ Por. G.L. Müller, *Chrystologia...*, dz. cyt., s. 286: „z suwerenną mocą Stwórcy powołuje On [Duch – SZ] do istnienia ludzką naturę Jezusa”, tak że „człowieczeństwo Jezusa powstaje mocą stwórczego aktu woli Bożej: Twórca Przymierza powołuje do istnienia Jezusa, jako – w Jego człowieczeństwie – eschatologicznego pośrednika zbawienia”. Por. tamże, s. 282, oraz G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 421: „Jezus począł się w swej ludzkiej naturze z Maryi Dziewicy za sprawą niestworzonego działania Boga w Jego stwórczym Duchu”.

³¹ Por. T. Work, *Living and Active...*, dz. cyt., s. 81–84, 119–122. O różnicy przed i po chrzcie w katolickiej teologii – por. KKK 536; R. Cantalamessa, *Pieśń Ducha Świętego. Rozważania na temat „Veni Creator”*, tłum. M. Przechowski, Warszawa 2003, s. 194–197. Por. także: Papińska Komisja Biblijna, *Natchnienie i prawda Pisma Świętego* (dalej: NPP), nr 149: „Jeżeli jest rzeczą słuszną podkreślić zasadę wcielenia, aplikując ją analogicznie do spisывania Bożego objawienia, jest także obowiązkiem wykazać, jak w tej ludzkiej słabości objawia się chwała Słowa Bożego”.

³² Por. T. Work, *Living and Active...*, dz. cyt., s. 122.

jest Duchem (*ho de kyrios, to pneuma estin*)”]³³. Słowo Pisma jest słowem wywyższonego Chrystusa, dlatego ostatecznie wszystkie słowa natchnione kierują ku Niemu i tym samym ku „objawieniu ostatecznemu” (wg nomenklatury Geralda O’Collinsa)³⁴ jako ostatecznej wypowiedzi Boga w Chrystusie (por. Tt 2,13)³⁵.

Partycypacja Apostołów i „mężów apostoelskich” w misjach Syna i Ducha Świętego

Misje Syna i Ducha Świętego pozostają nierozdzielne. Dlatego w teologii natchnienia należy uwzględnić, że aktywność Ducha Świętego świadczącego Jezusowi pozostaje w związku z ziemską historią Jezusa (przeciw „doketyzmowi historycznemu” – jakby Jezus stając się ciałem, nie stał się też historią). Konsekwentnie charyzmat natchnienia nierozzerwalnie wiązać się musi z rolą Apostołów wybranych przez Pana. Hagiografowie dzielą z nimi udział w „raz na zawsze” wydarzeniach objawienia fundacyjnego³⁶.

³³ Por. W. Kasper, *Kościół katolicki. Istota, rzeczywistość, posłannictwo*, tłum. G. Rawski, Kraków 2014, s. 248; S. Szymik, *Słowo i Duch...*, dz. cyt., s. 228.

³⁴ Jest ono związane z Paruzją i ostatecznym objawieniem już objawionego Chrystusa (por. 1 Kor 1,7; 1 P 1,13,20), łączy się z *visio beatifica*, chwałą niebiańską i eschatologicznym końcem historii – por. G. O’Collins, *Revelation: Towards a Christian Interpretation of God’s Self-revelation in Jesus Christ*, Oxford 2016, s. 103, 106, 117–119; G. O’Collins, *Inspiration: Towards a Christian Interpretation of Biblical Inspiration*, Oxford 2018, s. 92–93. Zdaniem J. Ratzingera „eschatologiczne” słowo Jezusa odsłania się w historii, ale nie może zostać w niej wyczerpane w pełni. Dokonujący się w Kościele pod przewodem Ducha św. proces „przypominania” nie ma końca. Pełnia prawdy obecna może być dopiero w Zmartwychwstałym, a w historii nigdy nie jest dana w sposób absolutny. Stąd trzeba jej szukać w całości historii wiary oraz wykraczaniu poza tę historię. Wiara chrześcijańska wychyla się z historii ku rzeczywistości istniejącej poza słowami – por. J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, tłum. J. Merecki, seria: *Opera omnia* 9/1, Lublin 2018, s. 151–152, 163.

³⁵ W niniejszym punkcie korzystałem również ze swoich wcześniejszych refleksji – por. S. Zatwardnicki, *Katafaticzność i apofaticzność słowa Bożego w świetle misterium Wcielenia*, „Collectanea Theologica” 92/4 (2022), s. 39–92.

³⁶ Objawienie fundacyjne jest związane z przyjściem Chrystusa, zesłaniem Ducha Świętego i powstaniem Kościoła zbudowanego na fundamencie wzniesionym przez Apostołów i proroków. Wiąże się zatem z „raz na zawsze” dokonanymi przez Boga wydarzeniami. W okresie apostoelskim ukształtowała się, pod przewodnictwem posłanego Parakleta, normatywna odpowiedź na podarowane Boże objawienie: wiara, życie sakramentalne, moralna praktyka oraz natchnione pisma, które wejdą w skład kanonu Pisma Świętego – por. G. O’Collins, *Revelation...*, dz. cyt., s. 103, 108, 111–113, 115–117, 122, 143, 164; G. O’Collins, *Inspiration...*, dz. cyt., s. 93–95, 127.

Uprzednie względem natchnienia objawienie musiało zostać przyjęte, a następnie było przekazywane przez Apostołów. Znamienne, że uwielbiony Pan mówi już tylko przez nich – zatem bez Apostołów Chrystus nie mógłby się wypowiedzieć w pełni. Mielibyśmy „Jezusa historii”, ale nie „Chrystusa wiary” w jego jedności z „Jezusem historii”³⁷ (por. 1 Kor 1,13: „Czyż Chrystus jest podzielony?”). Dopiero Duch Święty zesłany po wniebowstąpieniu Jezusa prowadzi do głębszego i pełniejszego rozpoznania misterium Chrystusa, tak że można za Romano Guardinim powiedzieć, iż „Słowo Ojca stało się Słowem w pełni przemawiającym”³⁸. Potrzeba było do tej samo-wypowiedzi Słowa „uszu Kościoła” – pomiędzy nimi a głoszonymi przez Chrystusa słowami należy, jak zauważa Luis Alonso Schökel, lokować dar natchnienia³⁹.

Natchnienie nowotestamentowe należy wiązać raczej z misją Apostołów, niż porównywać z natchnieniem proroków. Bóg przemówiwszy (imiesłów *lalesas*) „wielokrotnie [*polymeros*] i na różne sposoby [*polytropos*]”, w „ostatecznych dniach przemówił [tryb oznajmujący *elalesen*] do nas przez Syna” czy raczej „w Synu” (Hbr 1,1–2)⁴⁰. W jednej ekonomii Bożej rozróżnione zostają w ten sposób dwa jakościowo odmienne etapy, a ponieważ relacja Boga z ludźmi przeszła od fazy obietnicy do fazy realizacji⁴¹, elementowi nowości należy przyznać supremację nad elementem ciągłości. W to Chrystusowe *novum* zostaje wpisana rola Apostołów.

Wcielony Syn wybranych „upřednio przez Boga na świadków” (por. Dz 10,41) wybierał w dialogu z Ojcem. Jezus wyłonił Dwunastu spośród grona uczniów po całonocnej modlitwie do Boga (por. Łk 6,12–16)⁴². Ten wybór ma zna-

³⁷ Papieska Komisja Biblijna w ramach postulatu „całościowej chrystologii” zachęca zarówno do łączenia chrystologii oddolnych i odgórných, jak i przestrzega przed mieszaniem „Jezusa historii” z „Chrystusem wiary” pojmowanym w Duchu Świętym po zmartwychwstaniu – por. Papieska Komisja Biblijna, *Biblia i chrystologia*, nr 1.1.11; 1.2.11; J.A. Fitzmyer, *The Biblical Commission and Christology*, „Theological Studies” 46/3 (1985), s. 473–475.

³⁸ R. Guardini, *Bóg. Nasz Pan Jezus Chrystus. Osoba i życie*, tłum. J. Zychowicz, Warszawa 1999, s. 427; A. Proniewski, *Hermeneutyczne aspekty pneumatologii*, [w:] *Duch Kościoła – Kościół Ducha*, A. Proniewski (red.), Białystok 2014, s. 161.

³⁹ Por. L. Alonso Schökel, *Słowo natchnione. Pismo święte w świetle nauki o języku*, tłum. A. Malewski, Kraków 1993, s. 82. Autor podkreśla, że Ewangelie nie tyle rejestrują wspomnienia słów Chrystusa, ile są księgą natchnioną przez Ducha Chrystusowego.

⁴⁰ Por. A. Malina, *List do Hebrajczyków. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2018, s. 105.

⁴¹ Por. NPP 43.

⁴² Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 6/2, Lublin 2015, s. 635–636: „Kościół narodził się na modlitwie, w której Jezus oddaje się swemu Ojcu, a Ojciec wszystko przekazuje Synowi”. Symboliczna liczba „12”, kojarząca się z protoplastami Ludu Bożego, wskazuje, że Apostołowie reprezentują Izrael

czenie nie tylko ze względu na ich związek z Jezusem ziemskim (kryterium horyzontalno-czasowe), ale i z uwielbionym Panem (kryterium wertykalno-eschatologiczne). W Apostołach, twierdzi Walter Kasper, trzeba postrzegać uobecnienie wywyższonego Kyriosa działającego w Duchu Świętym⁴³.

Papieska Komisja Biblijna upatruje źródła „natchnienia” autorów Nowego Testamentu w związku z Bogiem za pośrednictwem Wcielonego (związek ten może być bezpośredni lub pośredni, przez Apostołów)⁴⁴. Ta relacja z Jezusem ziemskim okaże się jednak decydująca dopiero po Zmartwychwstaniu – wtedy, gdy spełni się Chrystusowa obietnica, zstąpienie Ducha Świętego (por. J 2,17.22; 12,16; 16,13; 20,9)⁴⁵. Odtąd Apostołowie staną się kimś więcej niż prorokami, których będą niejako „tłumaczyli” (w ten sposób stawiając fundament pod przyszłe księgi Nowego Testamentu). Henryk Witczyk w związku z tym pisze o chrystologicznym modelu natchnienia dopełnionym modelem pneumatologicznym⁴⁶.

Z kolei misja Apostołów nie może zostać wypełniona bez hagiografów jako „mężów apostoelskich”. Jeśli Kościół jest zbudowany na fundamencie Apostołów, to w tym fundamencie należy umieścić również pisma niosące apostoelską Tradycję. *Fides et vita apostolica* zakłada odniesienie do tekstów natchnionych⁴⁷. Ze względu na trwałe, fundamentalne właśnie, znaczenie dla apostoelskości Kościoła dar natchnienia należy umieścić na jednym poziomie z darem apostoelskim. Pisma natchnione są darem Ducha Świętego dla wspólnoty porównywalnym z darem urzędu. Odwołując się do frazy Brevarda S. Childsa: „nie jesteśmy ani prorokami, ani apostołami”⁴⁸, dlatego Tradycja Kościoła musi pozostawać

---

czasów ostatecznych gromadzący się wokół Chrystusa jako nowego Jakuba (por. J 1,51; 4,12–14) – por. tamże, s. 635.

⁴³ Por. W. Kasper, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 331. Według nr 24 i 28 *Lumen gentium* uczestnikami posłannictwa Chrystusa stają się także następcy Apostołów. Guardini twierdzi, że w wewnętrznej głębi wierzącego oraz Kościoła przebywa Chrystus – por. R. Guardini, *Bóg...*, dz. cyt., s. 424; J. Nastalek, *Słowo i Tchnienie...*, dz. cyt., s. 120.

⁴⁴ Por. Łk 1,2 i Dz 1,22 (o „naocznych świadkach” i „sługach Słowa”); NPP 8, 22, 25, 34. Por. H. Witczyk, *Natchnienie...*, dz. cyt., s. 38–39; S. Szymik, *Słowo i Duch Chrystusa*, dz. cyt., s. 221; S. Tarocchi, *Jesus Christ and Contemporary Bible Teaching: Questions about the Jesus of History*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 28/1 (2020), s. 18.

⁴⁵ Por. H. Muszyński, *Charyzmat natchnienia biblijnego*, [w:] *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, J. Szlaga (red.), Poznań 2008, s. 26; H. Witczyk, *Natchnienie...*, dz. cyt., s. 75–76.

⁴⁶ Por. H. Witczyk, *Natchnienie...*, dz. cyt., s. 40.

⁴⁷ Por. W. Kasper, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 329; H. Seweryniak, *Teologia fundamentalna*, t. 2, Warszawa 2010, s. 36; KKK 857.

⁴⁸ „*We are neither prophets nor Apostles*” – por. B.S. Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testament: Theological Reflection on the Christian Bible*, Minneapolis 1993, s. 381; B.S. Childs, *Biblical Theology in Crisis*, Philadelphia 1970, s. 113.

wierna pierwotnemu wydarzeniu zaświadczoneму w świętych pismach. Urząd Kościoła współistnieje z urzędem spisane go pod natchnieniem świadectwa⁴⁹.

W *Dei verbum* podkreśla się związek objawienia z posłaniem Syna oraz zesłaniem Ducha Świętego (DV 4). W odwołaniu do myśli św. Tomasza z Akwinu możemy powiedzieć, że pojęcie posłania Osoby Boskiej obejmuje pochodzenie tej Osoby w wieczności (zrodzenie Syna i tchnienie Ducha Świętego) oraz skutek tego pochodzenia w czasie. Podwójne pochodzenie w wieczności i czasie nie jest dwojakim stosunkiem do Początku (tj. Ojca), ale oznacza dwojaki kres pochodzenia: w wieczności i czasie⁵⁰. Nie ma więc dwóch pochodzeń, lecz jedno, które konstytuuje wieczną oraz czasową subsystemę. Zmiana związana czy to z Wcieleniem, czy z zesłaniem Ducha dokonuje się jedynie po stronie stworzeń⁵¹.

Ponieważ pochodzenia Syna i Ducha mają różny charakter, a Osoby Boskie pozostają nierozdzielne, również ich posłania wywołują różne skutki, pozostające jednak w związku. Niewidzialne posłanie Syna prowadzi do oświecenia rozumu wiara, a niewidzialne posłanie Ducha skutkuje roznieceniem miłości i uświęceniem w niej⁵². Mimo że objawienie ma swoje źródło w Bogu, widzialne i niewidzialne posłania Syna i Ducha Świętego sprawiają, że Kościół jest wewnętrznie złączony z objawieniem⁵³. Innymi słowy: nie istnieje objawienie bez Kościoła jako podmiotu, przez który zostaje ono przyjęte⁵⁴. Stefan Szymik wiąże natchnienie biblijne z działalnością Ducha Chrystusowego jako popaschalnego daru dla Kościoła⁵⁵.

„Mężowie apostołscy” właśnie ze względu na niewidzialne posłania Osób Boskich mogli pojąć misterium Chrystusa tak jak Apostołowie (por. wypowiedź św. Piotra z Dz 10,47: „Któż może odmówić chrztu tym, którzy otrzymali Ducha

⁴⁹ Ratzinger pisze o podwójnej kryteriologii: urząd Kościoła czerpie autorytet z obecności Ducha św. i związku Kościoła z Chrystusem, a urząd Pisma opiera się na „raz jeden” wyjątkowych wydarzeń związanych z przyjściem Chrystusa i aktywnością Ducha św. w genezie Pisma – por. J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie...*, dz. cyt., s. 366.

⁵⁰ Por. ST I, q. 43, a. 2, 3 oraz ad. 3.

⁵¹ Por. M. Levering, *Engaging the Doctrine of Revelation: The Mediation of the Gospel through Church and Scripture*, Grand Rapids 2014, s. 40–41. Zdaniem Roberta Sokolowskiego w „ekonomicznej” autoprezentacji Jezusa w czwartej Ewangelii (por. J 5,26; 10,30; 14,11; 16,15; 17,26) kryje się „immanentny” sens trynitarny; gdy Chrystus mówi o swojej misji doczesnej, ukazuje ją na tle wiecznego pochodzenia – por. R. Sokolowski, *Eucharistic Presence: A Study in the Theology of Disclosure*, Washington 1994, s. 157–158.

⁵² Por. ST I, q. 43, a. 5, 3 i ad. 3.

⁵³ Por. M. Levering, *Engaging the Doctrine...*, dz. cyt., s. 40, 42–43.

⁵⁴ Por. J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie...*, dz. cyt., s. 357; A. Czaja, *Naczelna zasada i przewodnie idee teologii Josepha Ratzingera*, „Forum Teologiczne” 8 (2007), s. 15; M. Blaauw, *The Nature of Divine Revelation*, „The Heythrop Journal” 50/1 (2009), s. 2–12.

⁵⁵ Por. S. Szymik, *Słowo i Duch...*, dz. cyt., s. 228.

Świętego tak samo jak my?”). Zostali dopuszczeni do udziału w życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa oraz uzdolnieni przez Ducha do zaświadczenia o Nim. Skutkiem tego tak jak Apostołowie, również hagiografowie ukazują tajemnicę Słowa, a nie jedynie przekazują słowa Jezusa. Ich misja nie dokonuje się oczywiście niezależnie od misji samych Apostołów.

Wiemy, że Apostołowie czerpali z Chrystusowych słów, czynów i postępowania (czy szerzej: z przebywania z Nim), a także zostali pouczeni przez Ducha Świętego. Jak zauważa Ratzinger, objawienie obejmuje

obok tego, co wypowiedziane, również to, co niewypowiedziane, czego sami Apostołowie nie byli w stanie wyrazić, a co nadało charakter stworzonej przez nich rzeczywistości chrześcijańskiej egzystencji, również wykraczającej poza ramy tego, co zostało ujęte w słowa⁵⁶.

Zgodnie z konstytucją o objawieniu Bożym Chrystusowe polecenie głoszenia Ewangelii i przekazywania darów Bożych

zostało wiernie wypełnione tak przez Apostołów, którzy głoszeniem ustnym (*praedicatio oralis*), przykładami (*exempla*) i zorganizowanym działaniem (*institutiones*) przekazali to, o czym dowiedzieli się, czy to z samych słów, z zachowania i czynów Chrystusa, czy też dzięki pomocy Ducha Świętego, jak i przez tych Apostołów i mężów apostołskich, którzy pod natchnieniem tegoż Ducha Świętego na piśmie utrwaliли orędzie zbawienia (DV 7)⁵⁷.

Ojcowie soboru wyraźnie podkreślają związek Apostołów i mężów apostołskich w przekazie objawienia Bożego. Rola odegrana przez tych drugich wymagała, by oni sami żyli przepowiadaniem, przykładami i instytucjami pochodzącymi od Apostołów. Wtedy, trwając w apostołskiej Tradycji, podobnie jak Apostołowie, oni również korzystali z *suggestio* Ducha Świętego odkrywającego „niewypowiedziane w wypowiedzianym”⁵⁸. Ten sam Duch, *qui locutus est per prophetas* (DH 150), umożliwia wykładnię wydarzenia i misterium Chrystusa (por. J 16,12–14), a razem z nim chrystologiczne odczytanie pism starotestamentowych (a na tej drodze tworzą się księgi Nowego Testamentu). Dokonuje się to w pamięci Kościoła, w ramach prowadzonego przez Ducha (por. J 14,26)

⁵⁶ J. Ratzinger, *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – Przekaz – Interpretacja*, tłum. E. Grzesiuk, seria: *Opera omnia* 7/2, Lublin 2016, s. 667.

⁵⁷ Por. KKK 85; P. Borto, J. Kudasiewicz, *Aktualność teologiczno-pastoralna Konstytucji o Objawieniu Bożym*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 5 (2006), s. 378.

⁵⁸ Por. J. Ratzinger, *O nauczaniu II Soboru...*, dz. cyt., s. 667, 672–673.

„współprzypominania”, które pozwala odkrywać głębię skrywaną w przeszłych słowach i wydarzeniach⁵⁹.

Mamy zatem do czynienia z inspirowaną Duchem Świętym wzajemną służbą w Kościele. Apostołowie służą autorom natchnionym, przekazując to, co sami otrzymali (objawienie i jego recepcja w pierwotnej tradycji). „Mężowie apostołscy” zachowują i rozwijają apostołskie przepowiadanie i tradycję, w ten sposób służąc Apostołom i całemu Ciału Chrystusa oraz współkształtując apostołską Tradycję. Dokonujący się pod przewodem Ducha Świętego rozwój tej pochodzącej od Apostołów Tradycji⁶⁰ pozwala tak świętym pisarzom, jak i Apostołom (a przez nich Panu) przemówić pełniej, niż było to możliwe w określonym punkcie historii zbawienia. Wzrost Tradycji polega na głębszym przyswojeniu rzeczywistości objawienia fundacyjnego zaświadczonej w Piśmie. Jest owo świadectwo pierwszą wiążącą i miarodajną odpowiedzią, której porzucenie równałoby się odrzuceniu natchnienia oraz przekreśliłoby diachroniczną jedność Chrystusowego Ciała.

Trynitarny wymiar Eucharystii a teologia natchnienia

Współczesna refleksja eklezjologiczna uwypukla związek Kościoła z Trójcą Świętą⁶¹. To Ojciec jest tym, który wybiera i kształtuje Lud Boży. Z kolei posłanie Syna Bożego i eschatologiczne wylanie Ducha Świętego w kulminacyjnym momencie zbawczych dziejów dokonuje istotnego przeobrażenia tego ludu. Wspólnota staje się „Ciałem Chrystusa”, dla którego Ten jest Głową. Wywyższony Kyrios działa w Kościele przez Ducha Świętego (będącego Duchem Pana – por. 2 Kor 3,17). Odtąd Kościół jest Ludem Ojca jako Ciało Jego Syna oraz świątynia Ducha Bożego⁶².

⁵⁹ Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu, Opera omnia* 6/1, dz. cyt., s. 292–294.

⁶⁰ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (dalej: DV) 8: „Tradycja ta pochodząca od Apostołów rozwija się w Kościele pod opieką Ducha Świętego. Wzrasta bowiem zrozumienie zarówno przekazanych spraw, jak i słów czy to dzięki kontemplacji i dociekaniu wierzących, którzy rozważają je w swoich sercach (por. Łk 2,19.51), czy też dzięki głębokiemu pojmowaniu przeżywanych rzeczywistości duchowych, czy wreszcie dzięki przepowiadaniu tych, co wraz z sukcesją biskupią otrzymali niezawodny charyzmat prawdy”.

⁶¹ Por. G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 626; W. Kasper, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 145; B. Forte, *Kościół ikoną Trójcy Świętej. Zarys eklezjologii*, tłum. A. Nowicki, Wrocław 1991. Por. także: J. Nastalek, *Słowo i Tchnienie...*, dz. cyt., s. 121–122.

⁶² Por. G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 626; LG 2–4; K. Gózdź, *Istota Kościoła według Josepha Ratzingera*, „Teologia w Polsce” 11/1 (2017), s. 5.

Należy podkreślać jedność Ludu Ojca zarówno synchroniczną, jak i diachroniczną – bo Eklezja Nowego Przymierza jest powiązana z ludem Starego Przymierza. Dopiero jednak w Ludzie będącym Ciałem Chrystusa ożywianym przez Ducha Świętego dar natchnienia może w sposób maksymalny wpisać się w służbę samoobjawieniu Bożemu. Charyzmat natchnienia na etapie Starego Przymierza służył przyszłemu Ciału Chrystusa, w które w misteryjny i antycypacyjny sposób zostali włączeni starotestamentalni hagiografowie⁶³.

Księgi Starego Testamentu pisane były „ku pouczeniu” (por. 1 Kor 10,11), i bez hagiografów Starego Przymierza nie można by pojąć odwiecznego zamiaru Bożego ziszczającego się w czasie Nowego Przymierza. Natchnienie jest darem, który ujawnia swoją (pełną) skuteczność dopiero, gdy postrzega się go jako dar udzielany diachronicznie pojmowanemu Ciału Chrystusa w ramach realizowania wzajemnej służby⁶⁴.

Duch Święty udzielał charyzmatu hagiografom w okresie Starego Przymierza, choć sam Duch nie był jeszcze wylany na „wszelkie Ciało” (por. J1 3,1–2 a Dz 2,17). Zgodnie z wypowiedzią nowotestamentowego autora Chrystusowy Duch działał już w Starym Przymierzu i „przepowiadał cierpienia [przeznaczone] dla Chrystusa i mające potem nastąpić uwielbienia” (1 P 1,11)⁶⁵. Energia duchowa hagiografów, gdy została przemieniona⁶⁶, sprawiała, że mogli dostrzegać przy-

⁶³ Por. J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie...*, dz. cyt., s. 627. Prorocy „przepowiadali przeznaczoną dla was łaskę” i badali, „na jaką chwilę wskazywał Duch Chrystusa, który w nich był” (1 P 1,10–11). Ostatecznym odbiorcą ich (a raczej Boga jako głównego Autora – pisali bowiem *apo theou*) przesłania był właśnie Kościół (w. 12) – por. J. Goldingay, *Models for Interpretation of Scripture*, Toronto 2004, s. 146–148; J. Goldingay, *Natchnienie*, [w:] *Słownik hermeneutyki biblijnej*, R.J. Coggins, J.L. Houlden (red.), W. Chrostowski (red. wyd. pol.), tłum. B. Widła, Warszawa 2005, s. 611; K.J. Vanhoozer, *Ascending the Mountain, Singing the Rock: Biblical Interpretation Earthed, Typed, and Transfigured*, „Modern Theology” 28/4 (2012), s. 795; F. Mickiewicz, *List św. Judy. Drugi List św. Piotra. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2018, s. 259–260, 262. Zdaniem św. Ireneusza Duch Święty „przez Proroków objawił Bożą ekonomię (*per prophetas praedicavit dispositiones Dei*)” – Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses*, I,10.1 (Ireneusz z Lyonu, *Adversus Haereses*, dz. cyt., s. 39).

⁶⁴ Rozwinięcie tej tezy – zob. S. Zatwardnicki, *Natchnienie w diachronicznie ujmowanym Ciele Chrystusa. Przyczynek do eklezjologii natchnienia*, „Roczniki Teologiczne” 69/2 (2022), s. 125–144.

⁶⁵ Por. *Dominus Iesus*, 12; L.F. Ladaria, *Słowo wcielone...*, dz. cyt., s. 69: „Trudno jest jednak oczywiście wyjaśnić konkretny sposób, w jaki człowieczeństwo Jezusa działa w zbawieniu przed wcieleniem. Powszechne pośrednictwo zbawcze Chrystusa powinno zostać utrzymane, ale sposób jego dokonywania się w czasach poprzedzających przyjście Pana pozostawia się otwarty”. Por. także: S. Szymik, *Słowo i Duch...*, dz. cyt., s. 228; J. Nastalek, *Słowo i Tchnienie...*, dz. cyt., s. 120.

⁶⁶ Por. przyp. 70.

szle spełnienie się zamiarów Bożych obejmujących cały lud (por. Ez 36,24–27). Dlatego ich przesłanie budziło opór, który zapewne stanowił dla nich okazję udziału w cierpieniach Chrystusa. Dzięki temu z kolei ich pisma w okresie Nowego Przymierza mogły służyć wyrażeniu doświadczenia i pojmowaniu Słowa Wcielonego.

Na etapie Starego Przymierza hagiografowie o tyle należeli już do Ciała Chrystusa, że byli członkami Ludu Bożego przygotowywanego nie do zgromadzenia się wokół słowa Bożego, ale do „wzgromadzenia”⁶⁷ się w Chrystusa. Duch Święty ukazywał przez nich zarówno nieodwołalność wyboru Boskiego i Jego zbawczej łaski, jak i niemożność udzielenia adekwatnej odpowiedzi na nie. W ramach tej pedagogii przygotowywał na przyszłe Wcielenie i zbawczą Paschę. Nie same natchnione pisma, lecz dopiero Wcielone i ukrzyżowane Słowo mogło „stworzyć”⁶⁸ eschatologiczny Lud Boży.

Zamysł Boży realizuje się przez nową Paschę Chrystusa następnie w ramach dziękiżyciennej anamnezy uobecnianej w Eucharystii. Tworzenie maksymalnych (ontycznych) więzi Ludu Bożego z Bogiem jest związane z „łamaniem chleba”, dzięki któremu wspólnota staje się mistycznym Ciałem Chrystusa⁶⁹. Jeśli Kościół

⁶⁷ Świadomie pozwalam sobie na ten neologizm, przecież również rzeczownik „wcielenie” stanowiący dziś *terminus technicus* musiał zostać kiedyś wymyślony (termin *sarkosis* został wprowadzony przez Ireneusza z Lyonu) – por. G.L. Müller, *Chrystologia...*, dz. cyt., s. 281; J. Słomka, *Ireneusz i przeobstwienie człowieka*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 42/1 (2009), s. 97–104, przyp. 13; Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses* III,19,1.

⁶⁸ Jezus „ustanowił”, „uczynił” czy wręcz „stworzył” (*epoiesen*) Apostołów, podobnie jak wcześniej Mojżesz liderów (por. Wj 18,25) – por. A. Malina, *Ewangelia według świętego Marka. Rozdziały 1,1–8,26. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2013, s. 231.

⁶⁹ Odwołuję się tutaj do refleksji Piotra Liszki, który w procesie pneumatologicznej eklezjogenezy wyróżnia pięć warstw – dla naszych rozważań istotne jest przejście od warstwy czwartej do piątej, gdyż decyduje ono również o różnicy między Ludem Bożym Starego Przymierza a Kościołem. (1–2) Kościół jako społeczność oraz zgromadzenie święte. Duch Święty przechodzi od Ojca do Syna oraz od Ojca do świata, zagarnia swoją mocą ludzi i zwraca ich ku Chrystusowi. (3) Kościół jako sakrament, tj. znak łaski. Duch Święty wychodzący od Ojca i będący osobową miłością Ojca i Syna wnika we wnętrza ludzi, a przemieniając energię duchową osób (oświeca rozum, porusza wolę, rozpala miłość) jednoczy wierzących z Bogiem. (4) Kościół jako Lud Boży. Duch Święty przenikający wnętrza Ojca jest relacją i dlatego może zespałać z Bogiem tak poszczególne osoby ludzkie (będące *relatio subsistens*), jak i całą społeczność. (5) Kościół jako mistyczne Ciało Chrystusa. W tej warstwie osobę definiuje się jako hipostazę, czyli substancję relacyjną (w warstwie nr 4 akcent padał na relację, tutaj na substancję). Duch Święty wychodzący z Ojca, a zarazem wydobywany przez Niego jednoczy ludzi z Chrystusem oraz między sobą w najwyższym dla stworzeń stopniu. Zespolenie Kościoła z Bogiem, choć nie dokonuje się na poziomie substancji, jest maksymalne, ontyczne. Por. P. Liszka, *Duch Święty twórcą Kościoła. Ujęcie personalistyczne integralne*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2 (2011), s. 175–182.

jest „ludem, który żyje Ciałem Chrystusa i przez sprawowanie Eucharystii sam staje się Ciałem Chrystusa”⁷⁰, to hagiograf musiał pisać „z wnętrza” tego Ciała i dla niego. Należy zatem przyjmować, że autorzy biblijni w okresie Nowego Przymierza otrzymali charyzmat natchnienia przede wszystkim na drodze eucharystycznego jednoczenia się z Chrystusem.

Mistyczne Ciało Chrystusa jest rzeczywistością sakramentalną, a ściślej: pneumatologiczną przekazywaną przez sakramenty chrztu i Eucharystii⁷¹. Chrzt w jednym Duchu ustanawia jedno Ciało i sprawia napełnienie tym Duchem: „Wszycyśmy bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni, [aby stanowić] jedno Ciało [...]. Wszycyśmy też zostali napojeni jednym Duchem” (1 Kor 12,13). Eucharystyczny chleb włącza w Ciało Chrystusa i daje dostęp do Ducha Chrystusowego: „Kielich błogosławieństwa, który błogosławimy, czy nie jest udziałem we Krwi Chrystusa? Chleb, który łamiemy, czyż nie jest udziałem w Ciele Chrystusa?” (1 Kor 10,16). W ten sposób wierzący jednoczą się z Chrystusem, a „kto się łączy z Panem, jest z Nim jednym duchem [*hen pneuma*]” (1 Kor 6,17). Dlatego nie tylko cała wspólnota (por. 1 Kor 3,16), ale i ciało poszczególnego wierzącego może stawać się świątynią Boga: „Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego [...]?” (1 Kor 6,19)⁷².

Chrzest i Eucharystia zespalają hagiografów z Chrystusem i Jego Ciałem, w którym działa jeden i ten sam Duch, dlatego mogą następnie autorzy w imieniu całej wspólnoty i dla niej wypowiadać się jednym głosem z Panem. Ten wspólny głos Oblubieńca i Oblubienicy jest możliwy dzięki pisaniu na mocy nowego życia otrzymywanego w Chrystusie i Duchu Świętym z miłosierdzia Ojca. Jedynie w Kościele jest możliwe przejście od pojedynczego ludzkiego ducha do *Pneuma* jako wspólnego Ducha Ciała Chrystusowego, w którym natchnienie ma swoje źródło⁷³. (W ten sposób potwierdzamy związek natchnienia z samodarowaniem się Boga całemu Kościołowi).

⁷⁰ J. Ratzinger, *Kościół – znak wśród narodów. Pisma eklezjologiczne i ekumeniczne*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 8/2, Lublin 2013, s. 192. Por. A. Sosnowski, *Świętość i święci w nauczaniu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, Żmigród 2021, s. 39.

⁷¹ Por. W. Kasper, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 232–233; G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 604.

⁷² Por. M. Rosik, *Pierwszy List do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2009, s. 229–230. W LG 9 jest mowa o działaniu Ducha Świętego w głoszeniu słowa i sprawowaniu sakramentu.

⁷³ Por. J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie...*, dz. cyt., s. 627–628, 789; VD 22. Potwierdzeniem tego, że autor natchniony otrzymuje Ducha Świętego w Kościele (por. Ef 4,4), może być świadectwo Dziejów Apostolskich. Wierni trwający w nauce Apostołów spotykają się we wspólnocie na „łamaniu chleba” (2,42). Można domniemywać, że dzięki temu stanowili Ciało, w którym przez swojego Ducha działał sam Pan, skutkiem czego „jeden duch i jedno

Celebracja liturgii nie jest jedynie wspomnieniem wcześniejszego działania Trójosobowego Boga, ale również okazją do jego doświadczenie *hic et nunc*⁷⁴, gdyż Eucharystia jest kontynuacją Boskiej samo-komunikacji⁷⁵ realizującej się w nierozzerwalnie związanych ze sobą słowach i czynach⁷⁶. „W ofierze eucharystycznej zarówno *anamnesis* Syna, jak i *epiclesis* Ducha mają swe nierozdzielne, ale odrębne miejsca w doprowadzeniu do *doksologii*, czyli oddania chwały Bogu Ojcu”⁷⁷. Chrystusowe słowa ustanowienia oraz zstąpienie Ducha Świętego prowadzą do przemiany darów chleba i wina w Ciało i Krew Pańską, z kolei sakramentalny dar przemienia komunikujących⁷⁸. Duch Święty nie tylko uobecnia Chrystusa, ale również jednoczy zgromadzonych z Chrystusem ukrzyżowanym, powstałym z martwych i chwalebny⁷⁹. To z kolei sprawia jedność między kultem a życiem chrześcijańskim „w Chrystusie”⁸⁰ (życie eucharystyczne jest jednym z wymiarów Eucharystii⁸¹).

---

serce ożywiały wszystkich wierzących” (Dz 4,32) – por. W. Kasper, *Kościół katolicki...*, dz. cyt., s. 247–248; G.L. Müller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 585, 605, 627.

⁷⁴ Por. G. O’Collins, *Jezus nasz Odkupiciel. Chrześcijańskie ujęcie zbawienia*, tłum. J. Pocij, Kraków 2009, s. 186.

⁷⁵ Scott Hahn podkreślał liturgiczny autorytet Pisma: zbawcze rzeczywistości zwiastowane w Piśmie są aktualizowane w liturgii – por. S. Hahn, *Letter and Spirit: From Written Text to Living Word in the Liturgy*, New York 2005; M. Levering, *The Inspiration of Scripture: A Status Quaestionis*, „Letter & Spirit” 6 (2010), s. 312. Por. także: J. Nastalek, *Słowo i Tchnienie...*, dz. cyt., s. 125; „[...] cała liturgia z Eucharystią na czele winna być rozumiana i przyjmowana jako przedłużenie tajemnicy Wcielenia oraz miejsce kontynuacji zbawczego posłania Syna i Ducha Świętego w czasie Kościoła”.

⁷⁶ Por. DV 2 (*gestis verbisque intrinsece inter se connexis*). O tym związku i implikacjach dla chrześcijańskiej prakseologii (i prakseologicznej wiarygodności objawienia) pisał Rafał Pokrywiński – por. R. Pokrywiński, *Objawienie Boże a praxis*, Pelplin 2022, s. 146–168.

⁷⁷ G. O’Collins, *Jezus nasz Odkupiciel...*, dz. cyt., s. 186.

⁷⁸ Por. G. Strzelczyk, *Sakrament Eucharystii*, [w:] *Znaki tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, R.J. Woźniak (red.), Kraków 2018, s. 373–374, 380–383.

⁷⁹ Por. G. O’Collins, *Jezus nasz Odkupiciel...*, dz. cyt., s. 186–187, 192. Ratzinger widział w Eucharystii ciąg kolejnych przemian – por. J. Ratzinger, *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 11, Lublin 2012, s. 304, 413–415.

⁸⁰ Por. S. Hahn, *Przymierze i komunie...*, dz. cyt., s. 218.

⁸¹ Wynika to z dynamiki samej liturgii eucharystycznej. Przeszła Pascha wkracza w teraźniejszość i wpływa na przyszłość. W ofiarę Chrystusa włącza się ofiara Kościoła, a w niej – ofiara wierzącego. W rezultacie zostaje on upodobniony do ofiarowującego się Logosu – por. J. Ratzinger, *Duch liturgii*, tłum. E. Pieciul, Poznań 2002, s. 57, 155; J. Ratzinger, *Teologia liturgii...*, dz. cyt., s. 394, 612. Por. także: Benedykt XVI, *Adhortacja Sacramentum caritatis*, nr 5; G. Strzelczyk, *Sakrament Eucharystii*, dz. cyt., s. 387.

Jedną z kluczowych biblijnych metanarracji jest idea przymierza. Pismo charakteryzuje się liturgiczną trajektorią i teleologią ze względu na Nowe Przymierze ustanowione przez Chrystusa i w Chrystusie⁸². On w wyznaczonej przez Ojca „godzinie” wydobyl najgłębszy sens natchnionych pism przez to, że posłużył się nimi podczas Paschy i uprzedzającej ją Ostatniej Wieczerzy, dodając do nich własne słowa (w tym wezwanie do sprawowania *anamnesis*) oraz kulminacyjny dla historii zbawienia czyn. Konsekwentnie Stary Testament może być właściwie pojmowany jedynie z perspektywy paschalno-liturgicznej (por. Łk 24,44–47) – zostaje zarazem zrelatywizowany jako rzeczywistość sama w sobie, jak i zabsolutyzowany przez związenie go ze słowem i czynem Chrystusa aktualizowanym w Eucharystii⁸³. Starotestamentalne Pisma wypełniają się zatem w wydarzeniu sakramentalnym. Słowo Boże w *kairos* liturgii jawi się werbalnym aspektem działania Chrystusa w sakramencie, który z kolei z powrotem kieruje do słowa, by umożliwić wierzącemu jako liturgowi (por. Rz 12,1–2) prowadzenie „zlogizowanego” życia⁸⁴. Duch Święty właśnie w liturgii sprawia, że całe Pismo staje się słowem Jezusa (umożliwia to typologiczna lektura w kościelnej liturgii słowa), od którego przechodzi się do żywego Słowa (por. J 5,39–40) uobecnionego dzięki Duchowi Świętemu w Najświętszym Sakramencie.

Rekapitulacja

1. Zarówno Wcielenie, jak i powstanie Pisma Świętego dokonują się za sprawą tego samego Świętego Ducha. Słowa Wcielonego wyrażają Jego ludzką wolę,

⁸² Por. S. Hahn, *Przymierze i komunia...*, dz. cyt., s. 203; S. Hahn, *Worship in the Word: Toward a Liturgical Hermeneutic*, „Letter & Spirit” 1 (2005), s. 101–136 (zwl. s. 130).

⁸³ Por. VD 55 o ściślejszej przynależności słowa i sakramentu Eucharystii. Stąd można formułować postulat eucharystycznej hermeneutyki uwzględniającej: jedność obu testamentów (czy ściślej: jedność ekonomii Bożej, dla której centrum stanowi Pascha Chrystusa); poczwórny wymiar słowa Bożego; czytanie, głoszenie i aktualizowanie Pisma *intra mysteriorum celebrationem*. Liturgiczne *gesta* oświetlają czytania, i sam Kyrios staje się egzegetą świętych pism (por. Łk 24,13–32) – por. W. Świerżawski, *Hermeneutyka w liturgii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24/2–3 (1971), s. 144; S. Zatwardnicki, *The “Just Once” and “Once for Ever” of the Word of God*, „Collectanea Theologica” 1 (2022), s. 99–102. Matthew Levering pisze o sugerowanym przez *Dei verbum* teocentrycznym, liturgicznym i partycypacyjnym rozumieniu Pisma – por. M. Levering, *The Inspiration...*, dz. cyt., s. 313.

⁸⁴ Por. J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 57, 155; J. Ratzinger, *Teologia liturgii...*, dz. cyt., s. 394; J. Szymbik, *Logikelatrea – istota służby Bożej według J. Ratzingera / Benedykta XVI*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 32 (2012), s. 138–140.

w której przejawia się natura ludzka przyjęta przez Słowo. Dlatego o Piśmie Świętym można powiedzieć, że subsystuje w Osobie Słowa (jest *enhypostatikos*).

Z analogii inkarnacyjnej wynika, że w całym Piśmie słowo Boże jednoczy się ze słowem ludzkim. Jednak w różny sposób natchnione słowa biblijne mogą być słowem Logosu⁸⁵. Starotestamentalne słowa stają się słowem Chrystusa dopiero wraz z wypełnieniem się Pism w posłaniu Chrystusa i zesłaniu Ducha Świętego.

Rola Ducha Świętego nie ogranicza się do stwórczego powołania do istnienia ludzkiej natury – dzięki Duchowi Wcielony zostaje na stałe uzdolniony do wypowiedzania się w ludzkiej mowie. Natchnienie jest poszerzeniem tej możliwości – Słowo wypowiada się w języku ludzi również przez hagiografów.

Słowa Jezusa będące w istocie słowami Syna zostają wypowiedziane w odpowiedzi na to, co usłyszał od Ojca. Jedność ludzkiej woli z wolą Syna obejmuje posłuszeństwo Jezusa Ojcu i włączenie słowa ludzkiego w synowską relację z Ojcem. Hagiograf zjednoczony z Chrystusem zostaje włączony w posłuch Chrystusa oraz Jego komunikację z Ojcem.

Duch Święty decyduje nie tylko o kenotyczności, ale i o namaszczeniu biblijnych słów. Zesłanie Ducha Świętego na Kościół wprowadza istotną zmianę w możliwości wyrażenia słowa Bożego w ludzkiej mowie. To, co już było słowem Boga, staje się pełnym mocy słowem wywyższonego Słowa. Słowa uwielbionego Jezusa transcendują wszystkie słowa Pisma.

2. Charyzmat natchnienia należy wiązać z rolą Apostołów dopuszczonych do relacji ze Wcielonym Słowem. Zesłanie Ducha Świętego na Apostołów jest konieczne dla utrzymania jedności Jezusa ziemskiego z uwielbionym Panem. Wywyższone Kyrios działa w Duchu Świętym przez wybranych w dialogu z Ojcem „naocznych świadków”.

W Nowym Przymierzu Bóg przemówił przez Syna, dlatego charyzmat natchnienia należy wiązać z misją Apostołów partycypujących w misji samego Chrystusa, a nie wywodzić z natchnienia prorockiego. Po zesłaniu Ducha Świętego Apostołowie interpretują misterium Chrystusa, a w jego świetle Stary Testament, stawiając tym samym fundament pod księgi nowotestamentowe.

W apostołskim fundamencie Kościoła umieścić należy również pisma niosące apostołską Tradycję. Dar natchnienia w związku z tym postrzegać trzeba na

⁸⁵ Być może to, co heterodoksyjne w chrystologii, np. adopcjanizm, w bibliologii okaże się do przyjęcia. Kenton Sparks wręcz utrzymuje, że raczej adopcjanizm niż analogia do unii hipostatycznej może mieć swoje miejsce w bibliologii – por. K.L. Sparks, *Sacred Word, Broken Word: Biblical Authority and the Dark Side of Scripture*, Grand Rapids 2012, s. 28–29. Przy czym autor odnosi zjednoczenie pierwiastków Boskiego i ludzkiego do samych hagiografów (por. tamże, s. 29), co nie jest właściwym zastosowaniem analogii inkarnacyjnej.

równi z darem apostołskiego urzędu. Dar urzędu Kościoła będzie współistniał z urzędem natchnionego świadectwa, a dzięki ich współdziałaniu możliwe stanie się usłyszenie *viva vox Dei*.

Dzięki niewidzialnym posłaniom Syna i Ducha hagiografowie zostali włączeni w misterium Chrystusa. Korzystali również z *suggestio* Ducha Świętego odkrywającego „niewypowiedziane w wypowiedzianym”. Wymagało to trwania w Tradycji pochodzącej od Apostołów, którzy czerpali z przebywania z Chrystusem oraz pouczenia przez Ducha Świętego.

Apostołowie przekazali autorom natchnionym to, co sami otrzymali od Chrystusa i Ducha Świętego, hagiografowie piszący pod natchnieniem zachowali i rozwinęli apostołskie słowo i Tradycję, z kolei rozwój apostołskiej Tradycji dokonujący się pod przewodem Parakleta pozwala Chrystusowi przemawiać pełniej przez już wypowiedziane słowo.

3. W wyniku posłania Syna Bożego i eschatologicznego wylania Ducha Świętego powstał Kościół jako Ciało Chrystusa oraz świątynia Ducha Świętego. Dar natchnienia nowotestamentowego wiąże się z nowością życia w Chrystusie i Duchu Świętym. Na etapie Starego Przymierza dar ten służył przyszłemu Ciału Chrystusa i przygotowywał przyjście Chrystusa.

Natchnienie jest darem, który działa w diachronicznie ujmowanym Ciele Chrystusa. Dopiero święte teksty wzięte w całości pozwalają wypowiedzieć się Bogu „w Synu”. Stało się to możliwe w Nowym Przymierzu, gdy głos Oblubienicy zjednoczył się z wydanym za nią Oblubieńcem.

Dopiero nowa Pascha Chrystusa i jej liturgiczne uobecnienie może jednoczyć wierzących już nie wokół słowa, ale w samym Bogu-Słowie. Chrześcijanie w Eucharystii jednoczą się z Chrystusem i stają z nim jednym duchem (*hen pneuma*). Ten sam Duch Święty działa w całym Ciele, ale inaczej w każdym z członków – dlatego w charyzmacie natchnienia należy uwzględnić interakcję różnorodnych darów.

Hagiografowie Nowego Przymierza pisali z wnętrza mistycznego Ciała Chrystusa jako rzeczywistości pneumatologicznej. Czerpiąc z Ducha Świętego wspólnego całemu Ciału, mogli wypowiadać tajemnice objawienia danego całemu Kościołowi. Dar natchnienia, choć różny od samego objawienia, pozostaje w związku z nim.

Spełnienie się komunii Boga z ludźmi jest przygotowane przez słowo Boże i na powrót do niego prowadzi, umożliwiając sprawowanie *logiké latreía*. W eucharystycznej liturgii całe Pismo jawi się słowem Jezusa, bo Stary Testament znajduje wypełnienie w Nowym Przymierzu i zachowana zostaje jego wartość jako słowa Bożego nieodłącznego od Nowego Testamentu i sakramentu.

* * *

Na koniec metawniosiek dotyczący relacji natchnienia i objawienia. Rozróżnienia objawienia od natchnienia, a zwłaszcza uprzedności objawienia względem natchnienia, nie należy redukować do następstwa chronologicznego. Ryzykowałoby się wtedy, chcąc nie chcąc, rozdzieleniem objawienia i natchnienia, które jako „późniejsze” od objawienia domagałoby się wyizolowanej ingerencji Ducha Świętego; w ten sposób zerwana zostałaby jedność Jego aktywności w całej wspólnotie i całym życiu hagiografa. Szczególnie ważne jest to w Nowym Przymierzu, kiedy Duch Święty daje objawienie całemu Kościołowi, i dlatego hagiografowie nie z „zewnątrz” przekazują słowo Boże wierzącym, ale piszą z wewnątrz wspólnoty. Ich przesłanie zatem współgra z tym objawieniem, które całe Ciało Chrystusa otrzymało, a działanie tego samego Ducha Świętego w całym Kościele, tak w autorach natchnionych, jak i w adresatach ich przesłania, nie jest rozdzielone.

Bibliografia

- Alonso Schökel L., *Słowo natchnione. Pismo święte w świetle nauki o języku*, tłum. A. Malewski, Kraków 1993.
- Bartnik C.S., *Dogmatyka katolicka*, t. 1: *Traktaty I–VI*, Lublin 2012.
- Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis*.
- Benedykt XVI, Adhortacja *Verbum Domini*.
- Benedykt XVI, Audycja generalna „*Tak*” *powiedziane Bogu szczytem wolności* (1.02.2012), „*L'Osservatore Romano*” wyd. pol. 4 (2012), s. 44–46.
- Blaauw M., *The Nature of Divine Revelation*, „*The Heythrop Journal*” 50/1 (2009), s. 2–12.
- Borto P., Kudasiewicz J., *Aktualność teologiczno-pastoralna Konstytucji o Objawieniu Bożym*, „*Kieleckie Studia Teologiczne*” 5 (2006), s. 371–402.
- Cantalamessa R., *Pieśń Ducha Świętego. Rozważania na temat „Veni Creator”*, tłum. M. Przechowski, Warszawa 2003.
- Childs B.S., *Biblical Theology in Crisis*, Philadelphia 1970.
- Childs B.S., *Biblical Theology of the Old and New Testament: Theological Reflection on the Christian Bible*, Minneapolis 1993.
- Congar Y., *Słowo i tchnienie*, tłum. M. Jagielski, Kraków 2018.
- Czaja A., *Naczelna zasada i przewodnie idee teologii Josepha Ratzingera*, „*Forum Teologiczne*” 8 (2007), s. 5–18.
- Douglass S., *Theology of the Gap: Cappadocian Language Theory and the Trinitarian Controversy*, Berlin–New York 2005.
- Enns P., *Inspiration and Incarnation: Evangelicals and the Problem of the Old Testament*, Grand Rapids 2015.

- Fitzmyer J.A., *The Biblical Commission and Christology*, „Theological Studies” 46/3 (1985), s. 407–479.
- Flis J., *List do Filipian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2011.
- Forté B., *Kościół ikoną Trójcy Świętej. Zarys eklezjologii*, tłum. A. Nowicki, Wrocław 1991.
- Gadenz P.T., *Magisterial Teaching on the Inspiration and Truth of Scripture: Precedents and Prospects*, „Letter & Spirit” (2010) nr 6, s. 67–91.
- Goldingay J., *Models for Interpretation of Scripture*, Toronto 2004.
- Goldingay J., *Natchnienie*, [w:] *Słownik hermeneutyki biblijnej*, R.J. Coggins, J.L. Houlden (red.), W. Chrostowski (red. wyd. pol.), tłum. B. Widła, Warszawa 2005, s. 611–613.
- Góźdz K., *Istota Kościoła według Josepha Ratzingera*, „Teologia w Polsce” 11/1 (2017), s. 5–15.
- Guardini R., *Bóg. Nasz Pan Jezus Chrystus. Osoba i życie*, tłum. J. Zychowicz, Warszawa 1999.
- Hahn S., *Letter and Spirit: From Written Text to Living Word in the Liturgy*, New York 2005.
- Hahn S., *Przymierze i komunია. Teologia biblijna papieża Benedykta XVI*, tłum. D. Krupińska, Kraków 2021.
- Hahn S., *Worship in the Word: Toward a Liturgical Hermeneutic*, „Letter & Spirit” 1 (2005), s. 101–136.
- Irenaeus Lugdunensis, *Adversus Haereses*, [w:] *Patrologia Graeca* 7, col. 433–1224.
- Ireneusz z Lyonu, *Adversus Haereses*, tłum. J. Brylowski, Pelplin 2018.
- Jan Damasceński, *Wykład wiary prawdziwej*, tłum. B. Wojkowski, Warszawa 1969.
- Joannes Damascenus, *De fide orthodoxa*, [w:] *Patrologia Graeca* 94, col. 790–1228.
- Kasper W., *Kościół katolicki. Istota, rzeczywistość, postannictwo*, tłum. G. Rawski, Kraków 2014.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2009.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Iesus” (O jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła)*, Kraków [b.r.].
- Ladaria L.F., *Słowo wcielone i Duch Święty w dziele zbawienia*, [w:] Kongregacja Nauki Wiary, *Deklaracja „Dominus Iesus”. Tekst i komentarze*, tłum. J. Królikowski, Poznań 2006, s. 62–74.
- Leks P., *„Słowo Twoje jest prawdą...”. Charyzmat natchnienia biblijnego*, Katowice 1997.
- Levering M., *Engaging the Doctrine of Revelation: The Mediation of the Gospel through Church and Scripture*, Grand Rapids 2014.
- Levering M., *The Inspiration of Scripture: A Status Quaestionis*, „Letter & Spirit” 6 (2010), s. 281–314.
- Linke W., *Logos Wcielony i słowo przepowiadane. Teologia Słowa Bożego i praktyka przepowiadania Słowa Bożego w Verbum Domini*, *Lumen fidei i Evangelii gaudium*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 28/1 (2015), s. 104–123.
- Liszka P., *Duch Święty twórcą Kościoła. Ujęcie personalistyczne integralne*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2 (2011), s. 175–182.
- Malina A., *Ewangelia według świętego Marka. Rozdziały 1,1–8,26. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2013.
- Malina A., *List do Hebrajczyków. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2018.
- Mickiewicz F., *List św. Judy. Drugi List św. Piotra. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2018.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Wybrane zagadnienia z chrystologii* (1979), tłum. J. Bielecki, [w:] *Od wiary do teologii. Dokumenty Międzynarodowej Komisji Teologicznej 1969–1996*, J. Królikowski (red.), Kraków 2000, s. 111–132.

- Müller G.L., *Chrystologia – nauka o Jezusie Chrystusie*, tłum. W. Szymona, Kraków 1998.
- Müller G.L., *Dogmatyka katolicka*, tłum. W. Szymona, Kraków 2015.
- Muszyński H., *Charyzmat natchnienia biblijnego*, [w:] *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, J. Szlaga (red.), Poznań 2008, s. 17–68.
- Nastalek J., *Słowo i tchnienie. Konieczność duchowości inkarnacyjnej*, [w:] *Współczesne oblicza duchowości. Nova et vetera*, B. Ferdek, P. Beyga (red.), Wrocław 2020, s. 115–128.
- O’Collins G., *Inspiration: Towards a Christian Interpretation of Biblical Inspiration*, Oxford 2018.
- O’Collins G., *Jezus nasz Odkupiciel. Chrześcijańskie ujęcie zbawienia*, tłum. J. Pocij, Kraków 2009.
- O’Collins G., *Revelation: Towards a Christian Interpretation of God’s Self-revelation in Jesus Christ*, Oxford 2016.
- Papieska Komisja Biblijna, *Biblia i chrystologia*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1988), s. 185–226.
- Papieska Komisja Biblijna, Instrukcja w sprawie historyczności Ewangelii *Sancta Mater Ecclesia*, tłum. A. Klawek, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 4 (1964), s. 197–207.
- Papieska Komisja Biblijna, *Natchnienie i prawda Pisma Świętego. Słowo, które od Boga pochodzi i mówi o Bogu, aby zbawić świat*, tłum. H. Witczyk, Kielce 2014.
- Pokrywiński R., *Objawienie Boże a praxis*, Pelplin 2022.
- Proniewski A., *Hermeneutyczne aspekty pneumatologii*, [w:] *Duch Kościoła – Kościół Ducha*, A. Proniewski (red.), Białystok 2014, s. 156–180.
- Rahner K., *Nowe ujęcie natchnienia biblijnego*, tłum. A. Morawska, [w:] *Biblia dzisiaj*, J. Kudasiewicz (red.), Kraków 1969, s. 189–197.
- Ratzinger J., *Duch liturgii*, tłum. E. Pieciul, Poznań 2002.
- Ratzinger J., *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, tłum. M. Górecka, W. Szymona, seria: *Opera omnia* 6/1, Lublin 2015.
- Ratzinger J., *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 6/2, Lublin 2015.
- Ratzinger J., *Kościół – znak wśród narodów. Pisma eklezjologiczne i ekumeniczne*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 8/1, Lublin 2013.
- Ratzinger J., *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – Przekaz – Interpretacja*, tłum. E. Grzesiuk, seria: *Opera omnia*, 7/2, Lublin 2016.
- Ratzinger J., *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, tłum. W. Szymona, seria: *Opera omnia* 11, Lublin 2012.
- Ratzinger J., *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, tłum. J. Merecki, seria: *Opera omnia* 9/1, Lublin 2018.
- Rosik M., *Pierwszy List do Koryntian. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2009.
- Scheffczyk L., *Sacred Scripture: God’s Word and the Church’s Word*, „Communio” English Edition 1 (2001), s. 26–41.
- Schönborn C., *Bóg zesłał Syna Swego. Chrystologia*, współpr. M. Konrad, H.P. Weber, tłum. L. Balter, Poznań 2002.
- Seweryniak H., *Teologia fundamentalna*, t. 2, Warszawa 2010.
- Słomka J., *Ireneusz i przebóstwienie człowieka*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 42/1 (2009), s. 97–104.
- Sobór Konstantynopolitański III, *Wykład wiary*, [w:] *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II*,

- Konstantynopol III, Nicea II (325–787)*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 308–323.
- Sobór Watykański I, Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej *Dei Filius*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*.
- Sokolowski R., *Eucharistic Presence: A Study in the Theology of Disclosure*, Washington 1994.
- Sokolowski R., *God's Word and Human Speech*, „Nova et Vetera” English Edition 11/1 (2013), s. 187–210.
- Sosnowski A., *Świętość i święci w nauczaniu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, Żmigród 2021.
- Sparks K.L., *Sacred Word, Broken Word: Biblical Authority and the Dark Side of Scripture*, Grand Rapids 2012.
- Strzelczyk G., *Sakrament Eucharystii*, [w:] *Znaki tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, R.J. Woźniak (red.), Kraków 2018, s. 347–387.
- Szymik J., *Logikelatρεία – istota służby Bożej według J. Ratzingera / Benedykta XVI*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 32 (2012), s. 131–141.
- Szymik S., *Słowo i Duch Chrystusa. Charyzmat natchnienia biblijnego odczytany w kluczu chrystologicznym*, [w:] *Scripturae sacrae propagator. Księga wydana z okazji 80. rocznicy urodzin ks. profesora Janusza M. Czerskiego*, K. Ziaja (red.), Opole 2015, s. 215–230.
- Świerżawski W., *Hermeneutyka w liturgii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24/2–3 (1971), s. 131–147.
- Tarocchi S., *Jesus Christ and Contemporary Bible Teaching: Questions about the Jesus of History*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 28/1 (2020), s. 7–22.
- Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, I–III, Torino 1962–1963.
- Vanhoozer K.J., *Ascending the Mountain, Singing the Rock: Biblical Interpretation Earthed, Typed, and Transfigured*, „Modern Theology” 28/4 (2012), s. 781–803.
- Witczyk H., *Natchnienie, prawda, zbawienie*, Poznań 2020.
- Work T., *Living and Active: Scripture in the Economy of Salvation*, Grand Rapids 2002.
- Woźniak R.J., *Praca nad dogmatem. Wybrane aspekty odnowy teologii dogmatycznej*, Kraków 2022.
- Zatwardnicki S., *Katafaticzność i apofaticzność słowa Bożego w świetle misterium Wcielenia*, „Collectanea Theologica” 92/4 (2022), s. 39–92.
- Zatwardnicki S., *Natchnienie w diachronicznie ujmowanym Ciele Chrystusa. Przyczynek do eklezjologii natchnienia*, „Roczniki Teologiczne” 69/2 (2022), s. 125–144.
- Zatwardnicki S., *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O'Collinsa i Josepha Ratzingera*, Lublin 2022.
- Zatwardnicki S., *The “Just Once” and “Once for Ever” of the Word of God*, „Collectanea Theologica” 1 (2022), s. 89–112.

SŁAWOMIR ZATWARDNICKI (DR HAB.) – adiunkt na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Sekretarz redakcji „Wrocławskiego Przeglądu Teologicznego”. Wykładowca, publicysta, autor wielu artykułów oraz dwudziestu dwóch książek; ostatnio wydana: *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O'Collinsa i Josepha Ratzingera* (Lublin 2022). Członek Towarzystwa Teologów Dogmatyków w Polsce oraz Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Zaangażowany w działalność ewangelizacyjno-formacyjną.